

Trivo Indjić

Pre skoro četrdeset godina (1938) generalissimo Francisco Franco, budući diktator Španije sve do naših dana, govorio je, između ostalog, i sljedeće: »Mi ne verujemo u vladu do koje se dolazi kroz glasačku kabinu. Nacionalna volja Španije nikad se nije slobodno izrazila kroz glasačku kutiju. Španija nema budalastih snova«. I dok je diktator bio na sceni, četiri skoro pune decenije, vladao je zaista ognjem i mačem, vojskom i policijom, a španski narod je bio lišen ne samo prava na slobodu već i prava na san o slobodi. Onog časa kada je Franco i fizički iščezao, njegovi nasljednici su shvatili da sa nevericom i mržnjom prema demokratiji neće moći dalje da opstanu u Španiji. Posle četrdeset i jednu godinu španski narod izlazi na svoje prve slobodne izbore 15. juna 1977. i koristi ovu demokratsku šansu da se listom izjasni protiv frankizma. Oni koji su se najviše i najgrlatije zaklinjali u Franca, verujući da su jedini dostojni nasljednici Falange, okupljeni u *Alianza Nacional 18 de Julio*, nisu uspeli da dobiju ni polovinu jednog procenta ukupnog broja glasova, dok su drugi sa desnice, koji su gajili iluziju da će doterani, modernizovani frankizam uspeti da prekrije ruhom parlamentarizma — tzv. *Alianza Popular*, dobili tek 8,5 odsto glasova (nisu uspeli da pridobiju za svoj program čak ni svakog desetog građanina Španije). Katastrofalni poraz snaga frankizma, koje su verovalе u večitu i sudbinsku povezanost sa narodom i istorijom Španije, bio je pobeda demokratije, neodložnog zahteva za promenama i konačan uspon snaga levice u španskom društvu nakon II svet-skog rata. Od skoro 19 miliona glasača koji su se pojavili na biralištima, može se reći da je polovina dala svoj glas za levicu, odnosno za one partije i koalicije koje se izjašnjavaju za socijalizam. Zrelost levice u španskom primeru treba posebno naglasiti, jer se s pravom ističe da je to prvi slučaj da je raskid sa fašizmom, sa diktaturom koja je svojom surovošću i dugotrajnošću uvršćena u red najmračnijih tiranija uopšte, obavljen mirljubivim sredstvima — glasačkim listićima.

I sami Španci su duboko svesni ovog demokratskog raskida sa prošlošću. Jedan od karakterističnih komentara koji bismo naveli za ovu priliku je sledeći: Španci sada znaju od kuda dolazi averzija diktature prema

glasačkim kutijama, jer su prvi slobodni izbori održani u njihovoj zemlji odbacili i poslednje nostalgije frankizma, koji je tek sada mogao videti koje su njegove stvarne osnove u narodu. Glasovi Španaca su potvrdili jednu nesumnjivu stvarnost — jedna oligarhijska manjina je uzurpirala suverenitet naroda da bi ga koristila i zloupotrebljavala onako kako njeni vlastiti interesi nalažu. Narod je znao da joj kaže »ne« i da nađe svoje autentične predstavnike, odbijajući tako aveti prošlosti.¹

Druga godina postfrankizma, je, dakle, donekle konačni pad onog represivnog, autoritarnog sistema koji je četrdeset godina pritiskivao ne samo narod Španije već i demokratske težnje i savesti svih ljudi sveta. Ona je plod brojnih događaja i političkih procesa koji su joj prethodili. Da bismo lakše razumeli njen domašaj i nove mogućnosti koje se otvaraju pred savremenim španskim društvom i, šire gledano, u ovom delu zapadne Evrope, pokušaćemo da sažeto rekonstruišemo stanja i probleme koji joj prethode.

Događaji na Iberijskom poluostrvu poslednje dve-tri godine označavaju jedno od najvažnijih razdoblja novije zapadnoevropske istorije: dve najduže i najkrvavije diktature u ovom delu sveta doživele su krah. U proleće 1974. godine (25. aprila) u Portugaliji je Pokret oružanih snaga, uz pomoć naroda, srušio režim Marcela Caetana, koji je 1968. godine nasledio diktatora A. Salazara. Prvi put nakon 1932, kada se Salazar proglasio diktatorom, u ovoj zemlji je došla na vlast revolucionarna vlada, uz najširu podršku naroda. Još u Portugaliji nije prestalo revolucionarno vrenje, a u Španiji krajem 1975. godine (20. novembra) umire diktator Francisco Franco Bahamonde i počinje era postfrankizma. Sa ovim događajima je Iberijsko poluostrvo ušlo u period intenzivnih društveno-političkih promena, čiji značaj i posledice daleko prevazilaze njihov regionalni karakter.

Agonija frankizma, tog poslednjeg autoritarnog sistema koji je zapadna Evropa nasledila nakon II svetskog rata, započinje zapravo i pre smrti samoga Franca. Krajem decembra 1973. baskijski nacionalisti (ETA) su ubili admirala Carrera Blanca, na koga je fizički i duhovno oronuli Franco bio preneo vlast te iste godine, i koji je u hijerarhiji vlasti bio prvi do Franca (sedam godina podpredsednik u poslednjoj Francovoj vladi). Nestankom Carrera Blanca izgubljena je i poslednja prilika frankizma da preživi kroz sporazum autoritarne birokratije (preko 400 hiljada samo državnih službenika, od čega 170 hiljada u Ministarstvu unutrašnjih poslova) i naraslih snaga neokapitalizma. Upravo je tip vlasti koji je Blanco institucionalizovao (represivne, statične, protekcionističke u privredi, uz kontinuitet »čvrste ruke« naročito prema radničkom pokretu i bilo kakvom demokratskom zahvatu) najviše pogodovao ovoj novoj orijentaciji španske buržoazije. U vladi Carrera Blanca su novi neokapitalistički slojevi konačno uzeli privrednu politiku u svoje ruke, pokušavajući da tehnokratskom ideologijom (Opus Dei, Laureano Lopez Rodo i drugi), stvaranjem »potrošačkog društva« i neoliberalističkim modelom ubranog ekonomskog razvoja, uz oslanjanje na strani kapital i eventualni ulazak u Evropsku ekonomsku zajednicu, započetnu proces »otvaranja« režima i njegovu

1

Cuadernos para el Dialogo, Madrid, 21. juna 1977.

integraciju u politički i ekonomski model današnje zapadne Evrope (tzv. »el franquismo carrerista«).

U kratkom vremenskom razdoblju, od početka 1974. do sredine 1977. godine, politički život Spanije je evoluirao neobično brzo i neobično radikalno. Predsednika Carrera Blanca i desetu vladu Francove ere (od 12. juna 1973. do 4. januara 1974) zamenjuju vlada Carlosa Ariasa Navarra (od 4. januara 1974. do 1. jula 1976, sa izvesnim izmenama u sastavu, u martu 1975), jedanaesta vlada pod Francom i prva vlada novoustoličene monarhije. Princ Juan Carlos (koga je Franco na osnovu Zakona o nasleđu iz 1974. naimenovao jula 1969. za budućeg kralja i šefa države) postao je 30. oktobra 1975. privremeni šef države, zbog Francove bolesti, da bi već 22. novembra iste godine postao kralj Spanije Juan Carlos I.

Nastanak autoritarne monarhije i njene prve vlade obeležio je proces stvaranja političkih institucija postfrankizma, jednog razdoblja u životu savremene Spanije koje želi da raskine sa frankističkom epohom ali istovremeno ne pokazuje uvek volju da radikalno raskine sa starim institucijama i shvatanjima, odnosno da se, bar prve godine, smelije otvori ka demokratizaciji i dubljim reformama španskog društva. Može se reći da se frankizam raspadao sam od sebe, u laganoj agoniji koja je trajala više godina, dokazujući svoju nesposobnost da reši bilo koji trajni i strukturalni problem moderne Spanije. Svi njegovi stubovi (vojska, policija, katolička crkva i buržoazija, tj. sloj državnih funkcionera i krupnih preduzetnika posebno-tzv. *funcionariato y el empresariado* ili »sociološki frankizam«)² počeli su da se izmiču, korodiraju, pa čak i distanciraju od njega i pre samog fizičkog iščezavanja njegovog tvorca. Socijalna, ekonomska, politička i moralna kriza španskog društva došla je do onog stepena kada je raskid sa autoritarnim institucijama bio neminovan i kada je saznanje o nužnosti jedne političke promene (tzv. *ruptura* ili *apertura*, raskid ili otvaranje) koja treba da dokonča poslednji fašistički poredak u ovom delu sveta postala univerzalna svojina španskog naroda. Frankizam je kao politički sistem odumro kroz niz postepenih promena koje su Francovi naslednici uvodili i, danas gledano, ostaju još samo izvesni njegovi ostaci koji će se doslednijim zalaganjem za demokratskim oblicima života, političkim i drugim slobodama moći uspešno ukloniti. Pitanje konačne demokratske legitimacije novostvorenog, postfrankističkog sistema, i pored uspešno obavljenih parlamentarnih izbora u junu 1977. godine, još će biti predmet spora i oštih sukoba između novoformirane vlade Adolfa Suarezca, koja uživa punu podršku monarha, i široke lepeze demokratske opozicije.

Vlada Ariasa Navarra je trebalo, u ovom okviru sagledana, da ostvari kontinuitet frankizma bez Franca, primenjujući strategiju »sitnih koraka«, tj. prividnih ustupaka zahtevima demokratske javnosti i odbijanja dijaloga sa opozicijom. Ona je bila sačinjena od bivših Francovih ministara i drugih ličnosti koje su zauzimale istaknuta mesta u državnom aparatu tokom četiri decenije diktature, aktivnih generala i poslovnih ljudi koji su predstavljali krupni kapital. Već na prvi pogled zapaža se da je ona

2

Amando de Miguel: **La Herencia del Franquismo**, Madrid, Cambio 16, 1976. str. 73.

sastavljena pod odlučujućim uticajem tzv. »bunkera«, najkonzervativnijih i najkrućih elemenata u okvirima frankizma, koji su i novom monarhu iznudili niz kompromisa o najbitnijim pitanjima strukture vlasti i tekuće politike (samim time što su dominirali u tom periodu i Krunskim savetom i Cortesom i u Savetu Nacionalnog pokreta — jedine legalne političke organizacije). Progresivni, demokratski sektori španskog društva, a posebno radništvo, ostali su i dalje na marginama zvaničnog političkog života, bez uticaja na ove institucionalne promene. Bilo je zaista teško očekivati da će jedan premijer kao što je Arias, koji je bio ubeđeni frankista i dugogodišnji najbliži saradnik i verni sledbenik *Caudilla* (bivši državni tužilac, šef policije, gradonačelnik Madrida, ministar unutrašnjih poslova, poznat inače kao »dželat iz Malage« — jer je u prvim mesecima građanskog rata kao Francov izaslanik u tom gradu masovno masakrirao neležno stanovništvo), omogućiti prelaz od frankističkog poretka ka parlamentarnoj demokratiji. Strahujući od bilo kakvog demokratskog procesa, od eventualne »portugalizacije« Španije, narasle opozicije i, posebno, snažnog radničkog pokreta, vlada je pribegavala represijama, gušenju štrajkova, demonstracija i političkih skupova, cenzuri, masovnim hapšenjima (krvoprolića u Viktoriji, početkom marta 1976, hapšenje vođa opozicione koalicije *Coordinación Democrática*, donošenje Zakonskog dekreta protiv terorizma — što je bilo faktičko uvođenje vanrednog stanja, oružani obračuni policije sa demonstrantima i štrajkačima, itd). Obračunavajući se tako brutalno sa opozicijom, Arias je svojim krutim stavovima udaljio od sebe i ono malo »reformista« koji su ostali u vladi (odlučnijih — kao što je bio ministar inostranih poslova De Areilza, i tzv. umerenijih — kao što je bio ministar unutrašnjih poslova Fraga Iribarne, od kojih je prvi želeo uljudniji monarhistički konzervativizam, a drugi ukrštanje frankističkog poretka sa parlamentarnim sistemom). Sa Ariasom na kraju postaju nezadovoljni i sami predstavnici »bunkera«, frankistička desnica, koja smatra da on nije dovoljno čvrst i nepopustljiv u čuvanju frankističkog nasleđa i same strukture vlasti.

U padu Ariasove vlade, naravno, određenu ulogu je imao i sam kralj, kao i pritisci iz inostranstva. Kralj je u početku delovao dosta pasivno, pod pritiskom konzervativne desnice, ali sigurno i zbog činjenice da je monarhija koju oličava etablirana Francovim političkim testamentom, što je bilo krajnje nepopularno kako kod kuće, u zemlji, tako i u inostranstvu. On je, bez sumnje, na vreme shvatio da je jedina prilika i mogućnost da se monarhija održi kao takva, da samome sebi pribavi legitimitet, sadržana u nužnosti postepenog odvajanja od frankizma kao političkog nasleđa. Kralj vešto igra ulogu »Kralja svih Španaca«, nastupa kao objektivna, neutralna ličnost koja bi trebalo da bude iznad svih sukoba, da povrati dugo željeni socijalni mir zemlji i pred svetom stvori što povoljniju sliku o Španiji. Sa kraljevim samostalnijim potezima na unutrašnjoj sceni, kao i sa njegovim međunarodnim kontaktima (Areilzina putovanja po Evropi, poseta Juana Carlosa SAD u junu 1976, i sl.) dolazi do sukoba sa Ariasom i njegovim kabinatom. Strani partneri Španije uslovljavaju ulazak Španije na međunarodnu arenu (u EEZ, NATO i druga međunarodna tela) snažnijim vladinim kursom ka demokratizaciji zemlje, uvođenjem parlamentarizma, davanjem političkih i drugih građanskih sloboda. Ovome treba do-

dati i vrlo tešku ekonomsku krizu u kojoj se našla Španija za vreme Ariasovog mandata, pa će se u celini razumeti razlozi što je njegova vlada morala podneti ostavku 1. jula 1976. godine.

Druga vlada monarhije, sa premijerom Adolfom Suarezom Gonzalezom, preuzela je vlast 3. jula 1976. i ostala na čelu državne uprave do 17. juna 1977. godine. U vladi je, od ukupno 19 ministara ostalo i 10 ministara iz kabineta Ariasa Navarra. Vodeći reformisti i umereni su odbili da ostanu uz Suarezza. To su bili: Jose Maria de Areilza (spoljni poslovi), Manuel Fraga Iribarne (unutrašnji poslovi), Carlos Robles Piquer (obrazovanje), Adolfo Martin Gamero (informacije) i Antonio Garrigues (pravda). Svi su oni bili tesno vezani uz kraljev program reformi, ali nisu pristali da sarađuju sa Suarezom, ponešto jer su i sami bili mogući kandidati za mesto premijera, ponešto zbog Suarezovog političkog neiskustva, ali isto tako i zbog njegove identifikacije sa Nacionalnim pokretom (u vladu dolazi sa položaja generalnog sekretara Pokreta) i zbog navodnih veza za Opus Dei.³ Nova vlada uključuje i tri člana hrišćansko-demokratske grupe Tacito, koja je predlagala raskid sa frankističkom diktaturom dve godine pre Francove smrti (to su: Marcelino Oreja-spoljni poslovi, Ladelino Lavilla-pravda, i Andres Reguera Guajardo-informacije). Sam predsednik vlade, Adolfo Suarez (tada 43 godine star), lični je prijatelj kralja, sa dobrim vezama sa vojskom i sa reformistički nastrojenim generalima, kao i sa Opus Dei i visokim finansijskim, bankarskim krugovima, dok je političku karijeru izgradio kao generalni sekretar Nacionalnog pokreta (u vladi Ariasa Navarra bio je ministar za Nacionalni pokret). Od njega se tada očekivalo da upornije i odlučnije, sa manjom hipotekom frankističkog konzervativizma lično i u sastavu vlade, nastavi proces menjanja institucija Francove ere ka jednom demokratskijem društvu. To društvo bi moralo pre svega, kako piše A. de Miguel, odgovarati interesima krupnog privatnog, bankarsko-finansijskog preduzetništva, čija su šira socijalna osnova tradicionalne srednje klase, koje se sve više povezuju sa industrijskom buržoazijom. Naravno, ovaj proces tzv. »demontriranja« frankizma nikako ne bi smeo biti toliko radikalno da dovede u pitanje same aktere promene i unapred postavljeni okvir u kome se mogu kretati.

Još tokom prvih meseci Suarez je, moglo bi se reći, opravdao očekivanja onih koji su ga i doveli na mesto predsednika vlade. Ali, isto tako, ostaje činjenica da se u prvoj fazi držao po strani u odnosu na političke činioce, kako one u okviru establishmenta tako i one u opoziciji, koji su se zalagali za stvarnu demokratizaciju društva i smatrali da se njegove političke reforme ne mogu poistovetiti sa demokratijom. Metod pragmatkog vođenja državnih poslova, doziranih promena i ustupaka opoziciji i javnom mnjenju, taktičkog oscilovanja i polurešenja, pokazao se ubrzo nakon prve Suarezove izjave posle naimenovanja, kada je obećao da će »ubrzati političke reforme, sa realizmom koji zahtevaju vremena«.

Prvih dana avgusta 1976, na primer, dolazi do druge amnestije političkih zatvorenika, ali je ona takođe delimična i brojni protivnici režima os-

3

Za A. de Miguela (op. cit., str. 79—80) činjenica da mnogi nisu hteli ući u vladu Suarezza predstavlja strateški indikator ko-

ji dokazuje kraj frankizma, jer je to bilo nezamisljivo u prethodnim vladama još od kraja građanskog rata.

taju i dalje u zatvorima (prva, neznatna amnestija bila je u novembru 1975. godine). Time je jedna od ključnih tema prve vladine deklaracije o politici zemlje (17. jul 1976) — obećanje amnestije — doživela tek parcijalno ostvarenje. Ostale teme te izjave bile su: obećanje opštih izbora na proleće 1977., nacionalni referendum o ustavnim reformama, izmene zakonodavstva o javnim slobodama, dijalog sa opozicijom. I zaista, ako bismo sudili prema ovoj deklaraciji, vladin bilans je, sve do prvih meseci 1977. godine, bio zadovoljavajući, a sa izborima u junu 1977., konačni saldo je više nego pozitivan: učinjeno je sve što se u datim okolnostima moglo da vlada Suarezza označi definitivan diskontinuitet u odnosu na svoje prethodnike.

Sredinom jula 1976. vlada je već uspjela da Cortes konačno usvoji promene u krivičnom zakoniku koje omogućavaju legalizaciju političkih stranaka, sa izuzetkom onih stranaka koje »pod obavezom međunarodne discipline, nameravaju da nametnu totalitarni sistem« (restrikcija koja se, očigledno, odnosi na Komunističku partiju Španije, ETA i CNT-FAI, tj. anarhiste). Krajem avgusta iste godine vlada je donela dekret prema kojem se pripadnicima španskih oružanih snaga zabranjuje uključivanje u političke partije. Drugom amnestijom su, takođe, pušteni na slobodu devetorica oficira, pripadnika Demokratske vojne unije, koji su početkom godine bili osuđeni na dugogodišnju robiju. Vlada, u međuvremenu, pokazuje veliku toleranciju prema javnom delovanju demokratske opozicije i njenih partija, koje konačno de facto izlaze iz ilegalnosti u kojoj ih je Franco držao pune četiri decenije. Broj političkih organizacija, pokreta i grupa prelazi cifru od četiri stotine, zemlja počinje prvi put da vodi stvarni politički život. Tako je početkom septembra 1976. u Madridu, prvi put održan legalni skup gotovo svih opozicionih grupacija Španije, u širokom rasponu od demohrišćana i nacionalista do socijalista, komunisti i nekih ekstremno levih pokreta. Taj skup je sazvan na predlog ujedinjene opozicije, tzv. Demokratske koordinacije (osnovane u martu 1976., od česnaest partija i grupa, među kojima i komunisti, socijalisti, levi demohrišćani, tri radnička sindikata, itd.) i njegov cilj je bio stvaranje programa alternativnog demokratskog preobražaja savremene Španije.

Svoj prvi značajan uspeh Suarezova vlada, ipak, doživljava izglasavanjem njenog projekta političke reforme u Cortesu, 18. novembra 1976. godine (tzv. *Ley de Reforma Política*). Frankistička Cortes je, pod pritiskom neizbežnih promena, snažne opozicije i upornog vladinog nastojanja, ogromnom većinom (425 glasova za, 59 protiv i 13 uzdržanih) usvojio program reforme, kojim se u zemlji predviđa uvođenje potpunog parlamentarnog sistema, i samim time uklanjanje političkog poretka, ustanova i zakona koje je Franco stvorio. Prema izglasanom zakonu španski parlament će biti dvodomni: on će imati tzv. Kongres, sa 350 poslanika (*El Congreso de Diputados*) i Senat (*El Senado*), sa 207 senatora. Kongres se bira putem opšteg, neposrednog i tajnog glasanja, na osnovu proporcionalnog sistema, s tim što će se uneti korektivi koji, utvrđivanjem minimalnog procenta glasova neophodnog za ulazak jedne stranke u parlament, treba da spreče preteranu rascepanost Donjeg doma. Senatori će se, s druge strane, birati prema teritorijalnim jedinicama primenom većinskog sistema, a kralj može da imenuje izvestan broj članova Senata — ne veći od jedne petine izabranih. Ova kraljeva privilegija je, po mišljenju mnogih kriti-

čara, vrlo proračunat potez, usmeren na to da »pretvori Senat u jedan bastion imobilizma,«⁴ Mandat poslanika i senatora trajeće četiri godine. Posebno je značajno što već prvi član prihvaćenog zakona na nov način određuje politički sistem Španije: »Demokratija u španskoj državi će se zasnivati na vrhovnoj vlasti zakona, izrazu suverene volje naroda. Osnovna prava čoveka su nepovrediva i obavezuju sve državne organe.«

Usvajanjem ove reforme u Cortesu ubrzava se proces demokratizacije u Španiji, a monarhija i vlada beleže osetan uspeh, znatno proširujući prostor za svoj dalji uticaj na zbivanja u zemlji. Ultraška desnica u Cortesu i van njega doživljava prvi ozbiljan udarac, dok znatan broj frankističkih političara i krugova pokušava i dalje ostati na pozornici događaja, prilagođavajući se novom duhu vremena, tj. zaodcvajajući se u konzervativce novih boja, primerene i prihvatljive budućem parlamentarnom životu zemlje.⁵

Drugi uspeh Suarezove vlade proizlazi iz prvog, tj. verifikuje već dobijenu bitku sa inertnim i tradicionalističkim političkim strukturama frankizma. Naime, već 15. decembra iste godine građani su pozvani da se putem referendumu izjasne o usvojenom projektu Suarezove političke reforme.

Ovo prvo slobodno izjašnjavanje biračkog tela posle gotovo četiri decenije diktature, iako se odvijalo u uslovima koji nisu označavali i maksimalnu, ili čak širu, demokratsku, okupilo je 77% upisanih birača (16 miliona Španaca), više nego što su i vladini krugovi očekivali. Pozitivan odgovor na referendumu, u prilog Zakona o uvođenju parlamentarnog sistema, dalo je 94% od svih koji su glasali (15,1 milion glasača). Negativno se izjasnilo svega 2,5%, dok se pozivu demokratske opozicije za apstinenciju odazvalo 22,4% glasača odnosno 4,6 miliona građana. Neopredeljenih je bilo 2,9%, a nevažećih glasova 0,2%. Najniži procenat učešća na referendumu bio je u Euzkadiji (Baskiji), negde oko polovine ukupnog broja glasova, što se i očekivalo, jer se ova pokrajina, u borbi za autonomiju, povremeno pretvarala u pravu pozornicu građanskog rata tokom poslednjih godina. U provinciji Barseloni na glasačka mesta je izašlo oko 71% građana, što je ispod nacionalnog proseka, ali zadovoljava vladu, koja je strahovala od apstinencije u Kataloniji, takođe zbog poništenog i nerešenog statusa autonomije, očekujući da će procenat apstinencije biti još veći.

Referendum je učvrstio pozicije kralja i vlade, pokazao jasnu želju naroda da konačno raskine sa frankizmom, označio poraz desnice. Mnogi koji se kritički odnose vladinom projektu reformi izašli su na glasačka mesta i glasali sa »da« upravo sa željom da manifestuju svoja očekivanja da vlada brže i odlučnije učini kraj frankističkom poretku. Zbog toga je procenat apstinencije nedovoljan pokazatelj stvarnog udruženog uticaja demokratske opozicije, pogotovo što su neke opozicione grupe prepustile svojim pripadnicima da sami odrede svoj stav prema referendumu. Pred sam

4

M. Aguilar Navarro: Senadores para la democracia, **El Socialista**, 5. juni 1977.

5

»Ličnosti koje su se uvek pokazivale kao antidemokrate, koje su delale protiv svih onih koji su se godinama borili za slobodu, danas se proklamuju vitezovi-branitelji de-

demokratije... Danas se kako Fraga tako i Suarez ispovedaju demokratama. Šta su tek propatili za vreme dok su zauzimali odgovorna mesta u službi, lično postavljeni od strane diktatora.« Alfonso Guerra: Los Socialistas y los otros, **El Socialista**, 5. juni 1977., str. 3.

referendum je Platforma demokratskih organizacija (POD), koja pored Demokratske koordinacije obuhvata još nekoliko opozicionih grupa, uputila javnosti deklaraciju u kojoj navodi prethodne neophodne uslove za njegovo raspisivanje: legalizaciju svih političkih partija i sindikalnih organizacija bez izuzetka; potpuna amnestija za političke zatvorenike; slobodan povratak u zemlju svih izbeglica; stvarno priznavanje prava na punu slobodu izražavanja, okupljanja, udruživanja i manifestovanja; poništenje zakona-dekreta o terorizmu i drugih represivnih zakona i ukidanje suda za javni red; jednakost za sve partije i sindikalne organizacije u korišćenju državnog radija i TV; eliminisanje političko-administrativnog aparata Nacionalnog pokreta, kako bi se sprečila njegova upotreba u svojstvu oruđa pritiska; učestće demokratskih političkih stranaka u kontroli obavljanja narodnog konsultovanja. Navodimo ove stavove opozicije jer su oni ujedno izraz i šireg programa svih progresivnih snaga Španije u tom času, oko koga je počeo i još uvek ne prestaje dijalog vlada-opozicija. To je istovremeno i spisak otvorenih pitanja o kojima će i sam Suarez moći slobodnije da se izjašnjava nakon referenduma, jer je desnica primorana da traži druge puteve, neinstitucionalizovane prirode, ukoliko želi da spreči ustavotvorni proces.

Poslednji kvartal 1976. godine upravo je i prošao u znaku pregovora vlade i opozicije. Suarez se saglasio sa stvaranjem pregovaračke komisije koja bi predstavljala sve snage opozicije, još krajem novembra. Na skupu od 27. novembra 1976. okupilo se 31 partija i grupa opozicije, obuhvatajući i Demokratsku koordinaciju i druge stranke od umerene desnice do krajnje levice (brojno najveći i ideološki do tada najširi skup opozicionih pokreta), koje su zajednički prihvatile i objavile svojih »sedam uslova« za pregovore sa vladom, kako bi referendum i najavljeni opšti izbori mogli steći demokratski legitimitet. Ti uslovi su skoro u celini isti sa onima koje je postavila POD pred raspisivanje referenduma, s time što uključuju i zahtev za priznavanjem neophodnosti da se politički institucionalizuju »sve zemlje i regioni koji sačinjavaju špansku državu.«⁶ U decembru je počela da radi pregovaračka komisija opozicije, poznata pod nazivom »Komisija devetorice« (u koju su ušli predstavnici KP, Socijalističke radničke partije, Narodne socijalističke partije, liberala, demohrišćana, socijaldemokrata, katolonskih, euzkadijskih-baskijskih i galicijskih grupacija). Početkom januara 1977. premijer Suarez je imao više radnih sastanaka sa užom grupom ove komisije (»Komisije četvorice«), u kojoj inače nije bilo predstavnika Komunističke partije. Osnovne teme pregovora su bile amnestija i legalizacija političkih i sindikalnih organizacija. Iako nisu tekli lako, ovi pregovori su dali određene rezultate i uticali su povoljno na razvoj demokratske klime u zemlji.

U međuvremenu je vlada povukla još nekoliko politički značajnih poteza koji svedoče o tome da, i pored izvojevane pobede na referendumu koja je osnažila njene pozicije, mora pružati izvesne ustupke, ukoliko želi da izbegne snažniju neposrednu konfrontaciju sa opozicijom, a posebno sa radničkim pokretom. Među ovim potezima pomenućemo reformu ad-

6
Mundo Obrero, br. 43., 6—12 decembar,
1976.

ministracije pravosuđa (30. decembra 1976), tj. ukidanje zloglasnog Suda javnog reda (*Tribunal de Orden Publico*), represivne institucije vanredne sudske nadležnosti za političke delikte i delikte mišljenja, kao i izdvajanje krivičnih dela tzv. »političkog terorizma« iz nadležnosti vojnih sudova i njihovo ustupanje kompetenciji redovnih sudova. Sud javnog reda je osnovan 1963. godine, kao efikasno sredstvo frankističkog terora, koje je svake godine slalo na hiljade španskih građana u zatvore i na tešku robiju. Godine 1970. on je osudio 1.358 lica, 1975. ta cifra se popela na 4.317, dok je u 1976. na ovaj način osuđeno skoro 5.000 lica. Preduzimanjem ove reforme vlada je učinila početni, ali za tadašnje prilike značajan korak civilizovanja španskog pravosuđa. Vlada je, takođe, pokazala ne malu meru realizma kada je dozvolila održavanje u Madridu XXVII kongresa Radničke socijalističke partije Španije (PSOE), početkom decembra 1976., najstarije i pre Građanskog rata najjače radničke stranke Španije. Bilo je to prvi put posle 44 godine da PSOE održi svoj kongres na tlu Španije, iako je formalno još uvek bila nelagalna. Vlada je nastojala da natera PSOE da prihvati važeći Zakon o političkim asocijacijama nudeći joj legalizaciju, s jedne strane, dok je — nemajući u tome uspeha — s druge strane dozvolila održavanje pomenutog kongresa u želji da socijaliste (kao i leve demohrišćane) veže uz svoj program reformi i udalji ih od saradnje sa komunistima. To je jedan od brojnih primera pokušaja Suarezove vlade da oslabi savez opozicije, da razbije njene redove i što više izoluje partije i pokrete levice (naročito KP Španije). Krajem decembra iste godine (22. XII 1976) uhapšen je u Madridu generalni sekretar KPS Santiago Carrillo, sa još sedam članova Izvršnog komiteta Partije. Nakon nedelju dana, pod pritiskom masovnih demonstracija i protesta u zemlji i inostranstvu, Carrillo je pušten uslovno na slobodu (odbivši pre toga da napusti Španiju), kao i ostali članovi rukovodstva KPS. Time je njegov boravak u zemlji legalizovan, kao i njegova javna delatnost, čime je učinjen krupan korak ka legalizaciji same Komunističke partije. Optužba za ilegalno udruživanje protiv Carrilla i drugova je formalno skinuta tek 30. aprila 1977.

Kao što smo već rekli, vlada nakon referenduma biva sve aktivnija u sprovođenju najavljenih političkih reformi, uprkos ne malog otpora desnih snaga, kako iz redova političkih pokreta konzervativne orijentacije, tako i iz redova armije, državne uprave, moćnih ekonomskih i finansijskih krugova, crkvene hijerarhije, itd. (snaga koje oličavaju tzv. *el continuismo*, želju za status quo ante). Prva polovina 1977. godine pokazuje izuzetnu političku dinamiku u zemlji. Već 8. februara vlada ukida odredbe iz Zakona o političkim udruženjima koje je ovlašćuju da odbija legalitet političkim strankama. Istog dana ona donosi zakonski dekret o zabrani političke aktivnosti vojnim službenicima. Službeni list Španije objavljuje 10. februara dekret o legalizaciji političkih stranaka: ocena statuta i programa formalno se prenosi na ministarstvo unutrašnjih dela, koje je obavezno da u roku od deset dana registruje stranku, ili, u slučaju nesporazuma, predaje slučaj Vrhovnom sudu koji, opet, mora u roku od trideset dana doneti odluku o sporu, tj. odlučiti o legalizaciji. KP Španije i PSOE su odmah podnele zahtev za registracijom. Kroz nedelju dana (18. II) vlada je saopštila da je legalizovala sedam partija levice, među kojima i PSOE, i još neke umenije stranke, a da se slučaj KP predaje u nadležnost Vrhovnog suda (za-

jedno sa još nekoliko levičarskih partija). Početkom aprila Vrhvni sud se proglašava nekompetentnim da odlučuje o pitanju legalizacije KPS, pa ga prepušta vladi. KP se legalizuje, odlukom vlade, tek 9. aprila. Vlada odbija legalizaciju drugih stranaka i pokreta levice, što dovodi do demonstracija u zemlji (posebno u Madridu 11. aprila). Reakcije se javljaju i sa druge strane: zbog legalizacije KP admiral Gabriel Pita da Veiga y Sanz, ministar mornarice (imenovan od Franca još 1973), napušta vladu kao i neki drugi viši funkcioneri. Ministarstvo vojske saopštava da je protiv legalizacije KP, ali da će ipak da se povinuje odluci vlade. Sve ovo stvara napetu atmosferu pred zvanično najavljenju izbornu kampanju, koja počinje 24. maja 1977., a trajeće izuzetno kratko, tj. do 14. juna.

Niz značajnih poteza vlade nastaje u ovom razdoblju. Tako je Cortes 30. marta usvojio nacrt Zakona o sindikalnim udruženjima (sa 320 glasova za, 41 protiv, 41 uzdržan), kojim se dozvoljavaju slobodni sindikati. Ubrzo se ukida i zvanični, državni sindikalni pokret (tzv. vertikalni sindikati). Krajem aprila se legalizuju sledeće velike sindikalne centrale: Opšti savez radnika (UGT), Radničke komisije (CC.OO), Radnički sindikalni savez (USO), Solidarnost Baskijskih radnika (STV), i Radnička solidarnost Katalonije (SOC). U ovom spisku nema anarhosindikalističke Nacionalne konfederacije rada (CNT), nekad najsnažnijeg radničkog pokreta Španije, iako su njeni rukovodioci na konferenciji za štampu 21. februara 1977. u Madridu podržali vladine demokratske reforme. Novi Zakon o štrajku usvojen je 6. marta 1977, ali je ostao i dalje pun restrikcija za sindikalnu delatnost, iako je povoljniji od istoimenog zakona iz maja 1975. Da je štrajk krupan problem za vladu i poslodavce pokazuju i podaci zvaničnih sindikata (kojima je inače teško verovati, jer nerado priznaju širinu i snagu stvarnog radničkog pokreta u zemlji) koji kažu da je u 1976. godini u Španiji bilo 3,6 miliona radnika u štrajku (od ukupno 13 miliona radnika), što je gubitak od 110 miliona radnih časova.

Od mera koje se tiču neposrednije samog političkog sistema u ovom periodu pomenućemo posebno ukidanje tzv. Opšteg sekretarijata Pokreta, odnosno faktičko i pravno ukidanje Nacionalnog pokreta, jedine političke organizacije koja je četiri decenije bila dozvoljena u Španiji (1. aprila 1977). Nešto pre toga (23. marta) objavljen je Izborni zakon, kojim se reguliše procedura narednih izbora (pravo glasa imaju svi Španci stariji od 21 godine, partije će dobiti finansijsku podršku, ali tek posle izbora, i to prema broju mesta u parlamentu, određuje se izborni rokovnik, radnici na radu u inostranstvu neće moći glasati, itd). 1. aprila konstituisan je i vrhovni organ čiji je zadatak sprovođenje i kontrola izbornog procesa (*Junta central electoral*), pod predsedništvom Valentina Silva Meleroa, predsednika Vrhovnog suda. Sve je bilo spremno za zvanični početak izborne kampanje krajem maja meseca.

U stvari moglo bi se reći da su izbori i perspektive koje otvaraju političkom životu Španije bitno odredile celu prvu polovinu 1977. godine. Još u januaru i februaru počelo je izrazito komešanje među političkim partijama i pokretima — stvaranje izbornih alijansi i kombinacija. Oko dve stotine legalizovanih političkih grupacija pristupilo je procesu uzajamnog zbližavanja, preispitivanja mogućnosti za stvaranjem zajedničkih platformi, ideološkom-programskom i organizacionom usklađivanju i kolektivnom

procjenjivanju svojih šansi pred izbornim telom. Desnica, centar i levica rade intenzivno na tome da objedine sve svoje snage, pokrupne brojne usitnjene i razjedinjene partije, pokrete, grupe ili ideološke orijentacije bez ikakve organizacione strukture (partije istaknutih ličnosti, prema tipologiji Maxa Webera). Ipak na izbore, kao najsnažnije grupacije, izlazi samo manji deo ovih političkih snaga. Pomenućemo samo neke od ovih saveza i orijentacija.

Na desnici su: Alianza Nacional 18 de Julio (FN y FNJONS), F. E. de las J. O. N. S. (autentica), Alianza Popular, Fuerza Nueva, itd. Centar pripada ovim grupacijama: Union de Centro Democratico (UCD), Federacion democrata cristiana, Union del Centro y de la Democracia Cristiana de Cataluña, Partido Nacionalista Vasco (PNV), Pacte Democratic per Catalunya, Alianza socialista democratica, Independientes del Centro, itd. Na levisi ćemo pomenuti: PSOE, KP Španije, Partido Socialista Popular, Frente Democratico de Izquierdas, Frente para la Unidad de Trabajadores, Alianza Socialista Democratica, Izquierda de Euzkadi, itd.

Šta se dogodilo 15. juna, na dan izbora, i u čemu je istorijsko značenje toga događaja za savremenu Španiju, već smo izneli na početku ovoga rada.

U biračke spiskove je bilo upisano 23,5 miliona Španaca, od čega je 80% izašlo na izbore, što je za 6% bolji odziv nego na referendumu u decembru 1976. To govori o visokom stepenu politizacije španskoga naroda, iako mu je skoro četiri decenije bilo onemogućeno da vodi javni, legalni politički život. Snage desnice, zagovornici frankizma i neofrankizma konačno su poraženi. Teško je verovati da će ovaj poraz primiti tako lako, da neće biti pokušaja povratka u političku arenu, novih provokacija i novih alijansi konzervativnih snaga. Ali, ono što je jasno jeste da nikada neće moći računati na politički relevantnu podršku u španskom narodu, da će u zreлом, ravnopravnom i javnom dijalogu sa snagama demokratije uvek ostati poraženi.

Pobeda na izborima je pripala Uniji demokratskog centra (UCD), koju je predvodio premijer Suarez (166 poslanika u Kongresu i 105 senatora u Senatu, odnosno preko 34% glasova biračkog tela). Ova koalicija petnaest stranaka demohrišćana, socijaldemokrata i liberala pretvoriće se, nakon izbora, u jedinstvenu partiju, pod Suarezovim vođstvom. Krajem juna 1977. ona je formirala parlamentarnu grupu Centra, koja će u parlamentu od njegovih 557 izabranih članova imati 272, i voditi politiku tzv. levog centra. Drugo mesto po snazi pripada Radničkoj socijalističkoj partiji Španije (PSOE), na čijem čelu je mladi i dinamični Felipe Gonzalez (35 godina), sa 118 poslanika u Kongresu, a na trećem Komunistička partija, sa Santiagom Carrillom kao generalnim sekretarom, sa 19 poslanika u donjem domu. (To je 5,4% mesta u Kongresu, dok je procenat za PSOE preko 33, a za UCD 48%.) Četvrto mesto je pripalo neofrankističkoj Alianza Popular, sa 16 mesta u Kongresu (tj. 4,8% mesta od ukupnog broja poslanika u Kongresu). Dalje po redosledu dolaze: Demokratski pakt za Kataloniju (11 poslanika), Nacionalna Baskijska partija (8 poslanika), Narodna socijalistička partija (6 poslanika), Nezavisni Centar i Unija Centra sa demohrišćanima Katalonije po dva poslanika, Demokratski front levi-

ce i Levice Euzkadija po jedan poslanik. U senatu je sledeći redosled: UCD, PSOE, Nezavisni, Demokratski senat i Socijalisti Katalonije, itd.

Završni čin druge godine postfrankizma traži detaljniju analizu, jer su izbori pokazali vrlo zanimljive sociološke i politikološke karakteristike izborne populacije, kao i neka dublja kretanja kojima se izlaže savremeni politički sistem Španije. Snage centra, umerenog reformizma, postepenih promena, dobile su izbore. Levice je bila prilično hendikepirana time što se neutralnost vlasti (posebno kralja i vlade) nije u potpunosti ostvarila u meri u kojoj je to trebalo očekivati, jer je očigledna podrška kralja Suarezu, i želja da se na svaki način zaustavi prodor Komunističke partije (njena kasna legalizacija, oduzimanje biračkog prava radnicima na radu u inostranstvu gde je KP posebno jaka, stvaranje psihoze armijskog, mogućeg, prevrata kao pretnje legalizaciji KP, duge godine ilegalnosti i svesne kampanje snaga desnice protiv levih partija i pokreta, itd). Levicu je naročito ošteti zakon po kome se poslanici ne biraju po broju birača, već svaka regija (52 u Španiji ukupno) delegira tri poslanika u parlament. Time su regije, posebno urbane, u kojima levice ima brojne pristalice, davale isti broj poslanika za parlament kao i retko naseljene, agrarne regije u kojima dominira konzervativizam (npr. Madrid sa 1,2 miliona stanovnika ima tri poslanika, kao i Avila, koja ima svega 40 hiljada stanovnika).

Ipak, izrazito levo opredeljenje španskih birača, vidljivo naročito na uspehu PSOE, daće osnovni pečat budućim parlamentarnim aktivnostima. Pravi problemi koje tek treba rešavati, a koji su takođe naslede frankizma, ostaju još uvek na dnevnom redu: snažna privredna kriza koja prati zemlju još od 1974. godine (visoka stopa inflacije, platni deficit, velika nezaposlenost, zavisnost od stranog kapitala, posebno transnacionalnih kompanija, nerešeni odnosi sa Evropskom ekonomskom zajednicom, itd), nerešeno nacionalno pitanje i problem autonomije regija (Baskije, Katalonije i Galicije posebno), nedograđen politički sistem postfrankizma (problem budućeg ustavnog uređenja zemlje), položaj Španije u međunarodnim odnosima (posebno u okviru planova NATO pakta i zapadnoevropskih političkih saveza), brojne socijalne reforme (poreska, administrativna, školska, zdravstvo itd.), kao i akutni problemi sa nelegalizovanim političkim pokretima, stvarnom amnestijom za sve koji su nepravedno osuđeni u doba Franca, itd.

Ono što se dešava danas u Španiji od izuzetnog je značaja ne samo za Špance. Za dve nepune godine postfrankizma srušena je građevina koju je diktator Franco podizao četiri decenije, otvoreni snažni demokratski procesi, rođena nova nada čitavom jednom narodu i kulturi. Savremena Španija opet, kao nekad, stiće svoje pasionirane posmatrače i analitičare, a događaji koji su u toku malo će koga zaista moći ostaviti ravnodušnim.